

Kan alkoholproblemet studeras tvärvetenskapligt

Överväganden mot bakgrund av sociala funktionsstörningar vid några typer av alkoholskador

Per Bjurulf

Stora variationer föreligger i skadeeffekt av alkoholmissbruk – variationer som troligen betingas av primära biologiska och personlighetsmässiga skillnader mellan individerna. Det synes därför vara betydelsefullt att närmare granska innebörden av variationsomfånget i de olika mätresultat som erhållits i skilda studier. Avvikelser från förväntade samband skulle på så sätt sannolikt få en förklaring.

Per Bjurulf är professor i socialmedicin vid Linköpings universitet.

Följande genomgång av de inom vårdsektorn vanligaste alkoholskadorna talar för att det skulle vara fruktbart att studera skillnaderna i resultat för att få nya infallsvinklar på ett omfattande samhällsproblem. Min framställning grundar sig på vissa forskningsresultat men till största delen på erfarenhet från en klinisk rutinverksamhet där det ingår skiftande alkoholskador – ibland med tyngdpunkt på psykiatrisk symptombild, ibland rätt isolerade somatiska skador och slutligen ibland med dominerande sociala funktionsstörningar utan somatiska eller psykiatriska skadesymptom.

Psykiatriska symptombilder

Den psykiatriska symptom bilden präglas av stora interindividuella variationer och kan sällan när det gäller de tre huvudkriterierna för addiction användas som prognosunderlag för behandlingseffekt eller vid bedömning av den sociala prognosen. Minnesförluster kan vara effekter av tillfällig överkonsumtion utan prognostiskt värde. Lättväckt alkoholbegär kan vara mer förankrat i personlighetsmönstret än en sekundär effekt av alkoholmissbruk. Återställarbehov innebär ofta ett gravare missbruk och har något större prognosvärde än de två tidigare nämnda. Ett eller flera delirier utgör ofta en grav belastningsfaktor såväl ur behandlingssynpunkt som beträffande social funktionsförmåga även om det ej är särskilt ovanligt att patienter fungerar socialt mellan perioder som avslutas med predelirier,

.....

Delirier utgör ofta en grav belastningsfaktor såväl ur behandlingssynpunkt som beträffande social funktionsförmåga.

.....

Alkoholmissbruk ger mycket skiftande symptom och skadebild hos olika personer även vid i stort sett samma dryckesmonster. Även utvecklingen av sekundära sociala problem skiljer sig hos personer med likartade alkoholskador.

Vid den vetenskapliga bearbetningen av alkoholproblem har man i stor utsträckning utgått från starkt selekterade material. Det kan vara de som sökt viss typ av vård oftast inom psykiatri eller som karakteriseras av viss typ av symptomgivande organskada t ex pankreatit eller som kommit i kontakt med den sociala nykterhetsvården. En screeningsmetodik med helt annan infallsvinkel är sociologisk enkätmetodik. Metodologiskt närbesläktad är screening med t ex SGT i befolkningsrepresentativa urval.

I diskussionerna av resultaten har man ofta utgått ifrån att urvals- och screeningsmetoderna är valida för alkoholproblemet i befolkningen och förutsätter hög överensstämmelse mellan de olika skadefenomenen. I de fall man använt flera mätmetoder så har i första hand överensstämmelserna diskuterats.

vilka patienterna själva ibland lärt sig hur de ska behandlas. Även abstinenskramp är av tveksamt värde ur prognossynpunkt i dessa avseenden.

Somatiska skador

Lever-skada. Patologiskt anatomiskt uppfattas leverförfettning som ett förstadium till cirrhosvandling. Det ligger då nära till hands att förutsätta en överensstämmelse mellan graden av organskada och social funktionsstörning. Detta stämmer emellertid ej med bilden i ett representativt sektionsmaterial från en stor svensk stad. I genomsnitt 2,5 procent av männen i materialet hade leverförfettning och 4 procent hade Laennec-cirrhos. Av dessa 4 procent är det endast en tiondel som givit kliniska symptom i form av registrerad leverfunktionsstörning eller leverinsufficiens. De övriga är bifynd vid obduktioner. Av intresse är emellertid att ett säkerställt samband kunde konstateras mellan leverförfettning och registrerade sociala funktionsstörningar i form av fylleriförseelser, tvångsvård eller skilsmässor under senaste 20-årsperioden samt död i olycksfall och självmord. Några sådana samband kunde ej påvisas beträffande levercirrhosen.

Pancreatiten uppvisar en bild som synes förete likheter med leverförfettning med ökad frekvens av sociala funktionsstörningar och sämre behandlings- och social prognos.

Skadorna i *centrala och perifera nervsystemet* uppvisar en speciell bild. Den cerebroläsionella bilden synes ofta vara förenlig med bevarad yrkesfunktion även i ansvarsfulla positioner under förutsättning att verksamheten går i invanda rutiner. Sker en påtaglig förändring med nya arbetsuppgifter får såväl arbetsledare som arbetare på verkstadsgolvet svårigheter. Den cerebroläsionella bilden är en dålig prognosfaktor vid yrkesrehabilitering. Detta gäller även tecken på cerebellära skador och vid mer avancerad polyneuropathi av alkoholgenes. Av stort intresse i detta sammanhang är de jämförelser som nu föreligger från flera olika material mellan

Av speciellt intresse är fyndet att datortomografiska atrofitecken synes vara reversibla.

Innebörden av sambandet mellan gastrit-ulcus och alkoholmissbruk är omstritt.

psykometriska skattningar av läsion och resultat av datortomografisk registrering av de morfologiska relationerna i centrala nervsystemet. Även om man tar hänsyn till att det är små och ytterligt selekterade material frapperas man mer av den bristande överensstämmelsen mellan dessa två metoder att mäta hjärnskada än över överensstämmelserna. Av speciellt intresse är vidare det ur neuroanatomisk synpunkt oväntade fyndet att datortomografiska atrofitecken synes vara reversibla.

Hjärtmuskelskadan ter sig ofta som en diffus myocardfibros och är ungefär lika vanlig i representativ sektionsserie som levercirrhosen. Den ter sig även i övrigt som levercirrhosen genom att den ej är kopplad till påtaglig social funktionsnedsättning annat än i de fall den leder till hjärtinsufficiens.

Skelettmuskelskada. Påfallande många etyker synes ha en subklinisk skelettmuskelskada med ömmande muskelgrupper och förhöjd kreatinutsöndring i urinen. Genesen är oklar. Social funktionsstörning är vanlig först då missbruket är avancerat och förenat med dåligt näringsintag.

Innebörden av sambandet mellan gastrit-ulcus och alkoholmissbruk är omstritt. Det finns få väl kontrollerade serier. Uppfattningen att alkohol ej har betydelse i ulcusetiologin utan endast försämrar läkningen och ger ökade komplikationsrisker vid kirurgisk behandling kan komma att omprövas vid studier på representativa material. Av det nämnda framgår att ulcussymptom ej är av större värde vid bedömningen av prognosen vid alkoholmissbruk eller vid utvecklingen av social funktionsstörning annat än i de fall kirurgisk behandling leder till invaliderande symptom.

Sociala symptom

Här skall presenteras några kriterier på sociala skadeeffekter, vilka med min infallsvinkel får betecknas som effektvariabler utgörande delmoment i bedömningen av social funktionsförmåga. De är till

stor del förankrade i gamla nykterhetsvårdslagens indikationsförteckning.

Relationsproblem i familjen i form av aggressivitet – misshandel, misshandling av barn. Tidigare hade även hög frekvens skilsmässor starkt samband med olika medicinska eller psykiatriska kriterier på alkoholmissbruk. Sambandet har försvagats med den allmänt ökande skilsmässofrekvensen och den lägre andelen giftemål.

Utåtagerande på offentlig plats synes mer vara ett ungdomssymptom och ett led i en mera omfattande social funktionsstörning där olika typer av missbruk i större utsträckning synes vara utlösande faktorer än primär orsak.

Bristande funktion på arbetsplatsen. Denna sociala effekt har berörts i samband med den cerebroläsionella bilden. Många arbetsplatser har stor tolerans gentemot alkoholmissbruk med undantag för då detta är förenat med aggressivitet, utagerande och mycket stor frånvaro. Detta är även i överensstämmelse med några uppmärksammade bedömningar i arbetsdomstolen.

Bristfälliga sociala kontakter. Med detta avses de sociala subkulturer som bildats i de flesta städer och som består av "utbrända" missbrukare, där orsaksmönstret är sammansatt av samverkan mellan sociala och personlighetsmässiga orsaksfaktorer och medicinska skadeeffekter. Det är en kvantitativt sett liten grupp, som emellertid många tänker på då man talar om alkoholmissbrukare. Med en grov uppskattning torde de uppgå till en promille av den manliga befolkningen. Denna siffra bör ställas i relation till en uppskattad frekvens av 7 procent av den

Alkoholforskningen präglas av en sekterism, som torde betingas av att man utgår från starkt selekterade material.

manliga befolkningen, som har medicinska eller sociala kriterier på alkoholproblem. Cirka 17 procent av männen i en stor svensk stad har vid något tillfälle registrerats för de tidigare angivna sociala funktionsstörningarna i samband med alkoholförbrukning.

Sammanfattning

Alkoholforskningen präglas av en sekterism, som torde betingas av att man utgår från material som ofta karakteriseras av starka selektionsmekanismer i form av beskrivningsmodell för alkoholproblem, speciell symptombild eller att man utgår från de som registreras vid viss vårdinstans. På förhand kan det förefalla som det är samma problem och samma individer som beskrivs utifrån de olika infallsvinklarna. I dessa undersökningar har man ofta varit mest intresserad av överensstämmelser i form av medelvärden och samvariationer. I denna framställning understrykes den stora variationen i skadeeffekter av alkoholmissbruk – variationer som troligen betingas av primära biologiska och personlighetsmässiga skillnader mellan individerna. Det synes mot denna bakgrund vara fruktbart att närmare granska innebörden av variationsomfånget i de olika mätresultaten och avvikelser från förväntade samband.